

Mértékadó

Kultúra • Tv- és rádióműsor

2024. szeptember 16 – 22.

Beszélgetés
Hrivnák Tünde
divattervezővel

Írók gyűjteményei
a Petőfi Irodalmi Múzeumban
Száz éve született Sidney Lumet

Fotó: Merényi Zita

A Jóisten jelölte ki számomra az utat

Beszélgetés Hrivnák Tünde divattervezővel

Hrivnák Tünde Pro Urbe díjas divattervező. Eredeti beregi, kalocsai, matyó motívumokkal, halasi csipkével díszített, kifinomult, gyönyörű ruhakölteményei világszerte ismertek és népszerűek. A Dohány utcai Araz étteremben beszélgettünk.

– A Békés vármegyei Tótkomlóson született. Kérem, meséljen kicsit a gyermekkoráról! Hogyan lesz valakiből divattervező? Már kiskisiskolásként ruhákat tervezett az osztálytársainak?

– Nem, dehog. A nagymamám és az anyukám varrónők voltak, így beleszülettem ebbe a világba. Ők szerettették meg velem a ruhakészítést. Kisgyermekkorom óta mindig jöttek a nénik, felpróbálták a ruhát, láttam rajtuk a boldogságot, amikor elkészült. A nagymamám és az anyukám nekem is mindennap új ruhát varrtak. Én voltam az élő próbababájuk már egyéves koromtól kezdve; kis nadrágkosztümjeim is voltak, amik tökéletesen illeszkedtek rám. Tótkomlóson sok szlovák él. Az emberek számára mindmáig nagyon fontosak a hagyományok, az időtálló értékek. Ebben a kultúrában nőttek fel, érdekelt a kézimunka, a ruhakészítés, a hímzés pedig a motívumkincs miatt. Ahogy teltek az évek, nagymamám és anyukám megmutatták nekem a kalocsai, a matyó mintát. Semmiféle jelentősége nem volt számomra, hogy magyar vagy szlovák-e a közösség, amelyben élek. A nagymamám már Magyarországon született, a magyar kultúra ugyanúgy jelen volt nálunk, csak a nyelv meg a hagyományok fennmaradtak a családjukban. Innen indult a divattervezői hivatásom. Tizenkét éves koromban fogalmazódott meg bennem: ha majd egyszer nagy leszek, ruhákat fogok tervezni, és nagyon szép kézi hímzéssel díszítem őket.

– Milyen iskolákba járt?

– Ruhaipari technikusként végeztem Szegeden, majd a tervezést magánúton tanultam a Budapesti Divatiskolában. Emellett főállásban dolgoztam egy nagy ruhagyártó cégnél tervezőként és modellezőként. Miután befejeztem a tanulmányaimat, úgy éreztem, elérkezett a pillanat, hogy megvalósítsam a gyermekkori álmaimat. 2000-ben megalapítottam a By Me (Tőlem) márkát. Később eköré épült a munkásságom. 2011 elején megkeresett Török Ferenc kalocsai polgármester, aki látta a munkáimat, és megosztotta velem azt az aggodalmát, hogy nagyon elterjedt a gagyi kalocsai áru, aminek nem sok köze van a valódi kalocsai népművészethez. Mutassuk meg, hogy ez a művészet tele van értékekkel, őrzi a korai kalocsai mintát, és ott vannak benne a hozzá tartozó hagyományok, a népművészek, a hímző asszonyok, mondta. Tizenhárom éve dolgozom már kalocsaiakkal, akik ápolják és továbbadják a valódi kalocsai népművészetet a következő nemzedékeknek.

2012 elején aztán megkeresett a Matyó Népművészeti Egyesület is, miután láttak egy velem készült interjút. Nekik is ugyanaz volt a problémájuk, mint Török Ferencnek. Ráadásul még azt is hozzátették, hogy sokan összekeverik a kalocsait a matyó mintával, és kalocsainak árulják, holott sem ez, sem az. Szerettük volna, hogy kezdjünk el rendet tenni legalább a magyar emberek fejében. Megkértek, hogy tervezek egy eredeti kézi hímzéssel és eredeti motívumokkal díszített ruhakollekciót. Így aztán velük is megkezdődött az együttműködés. Mindkét tájegységgel hihetetlen sikereket értünk el, és rengeteg embert megismertem a térségben. Vallom:

divattervezőnek lenni azt is jelenti, hogy ismerjük és szeretjük az embereket, hiszen nekik tervezünk, ők hordják a ruháinkat. Mivel a magyar kultúra egy híres és érzékeny területével foglalkozom, egyértelmű volt számomra, hogy az emberek megismerése alapvetően fontos. Tudnom kell, hogyan őrzik a hagyományokat, és miként mutatkozik meg ez az eredetiségben. Ismernem és szeretnem is kell őket ahhoz, hogy velük együtt a leghitelesebben tudjam képviselni ezt.

– A 2016-os év is fontos volt a hivatása szempontjából.

– Ebben az esztendőben volt egy divatbemutatónk a bécsi nagykövetségen, a Hungaricum-napon, matyó mintás ruhákat mutatunk be. Itt ismertem meg Zsuffa Tünde író és az akkor tizenkét éves fiát, Pepét, aki kiemelkedő tehetségű műkorcsolyázó. Mivel az édesanyjával Bécsben éltek, ő akkor találkozott először magyaros motívummal, és nagyon tetszett neki, azonnal beleszeretett. Megkérdezte tőlem: ha majd egyszer világvversenyre készül, tervezek-e neki ruhát. Persze, feleltem. Évekkel később aztán felhívott az édesanyja: Pepe világvversenyre készül, immár párosban, a svájci Nora Rothenbühlerrel, készíthetem a magyar mintás ruhát. Pepe javaslatára a *Tavaszi szél vizet áraszt* című moldvai csángó népdalt választották a kűrhez, úgyhogy összeállt minden. Matyó mintás ruhát terveztem nekik. Egyrészt azért, mert ez a motívumkincs a világorökség része, másrészt pedig mert egy világbajnokságra készült a ruha. A központi motívum a matyó mintán belül a szívrózsa, ami kifejezi Pepe elhivatottságát és a magyarsághoz való erős kötődését. Ő szívvel-lélekkel magyar, nagyon tehetséges fiatal sportoló.

– Ha jól tudom, a bécsi Hungaricum-nap után kezdtek el mélyebben foglalkozni a halasi csipkével.

– Ezen a rendezvényen jelen voltak a Halasi Csipke Közalapítvány képviselői is. Workshopot tartottak, bemutatták a csipkekészítést. Az elnökük, Pajor Kálmán odajött hozzám, és azt mondta:

Tünde, ígérje meg, hogy halasi csipkével is tervez majd. Azt feleltem: Kálmán, ez számomra lenne megtisztelő! Abban maradtunk, hogy akkor hívni fog. Hamarosan hívott is, elmentem hozzájuk, és most már 2017 óta együtt dolgozunk. Jelentős eredményeket értünk el, hiszen a halasi csipke addig csak terítőként, falra kirakott tárgyként jelent meg, vagy esetleg medál formájában. Mi azonban kivettük a vitrinből, és hordhatóvá tettük. Az alapkonceptciónk egyébként a fekete-fehér, illetve a sötétkék-fehér színekombináció, hiszen a halasi csipke mindig fehér. Az évek során azonban kipróbáltuk a pasztellrózsaszín, pasztellkék szín használatát is. A covid-járvány idején sikerült elkészítenünk egy nagyobb kollekciót. A halasi csipke tele van keresztény és népművészeti motívumokkal, díszítésekkel: tulipánokkal, rózsákkal, különböző más virágokkal, keresztel, gránátalmával és természetesen a pávával, ami a keresztény szimbólumrendszerben a megváltó Jézus Krisztust jelképezi. Minden kollekciót értékes témákkal töltünk meg, ami összekapcsolja a szín- és a motívumvilágban azt, amit közvetíteni szeretnénk a vásárlóink felé. A divat kiváló kommunikációs eszköz is, amivel elérhetjük a fiatalokat. Szeretnénk velük is megismertetni a halasi csipke gazdag és különleges motívumvilágát. A világon jelenleg kilenc asszony varrja ezeket a csipkéket. Egy hölgy egy nap alatt másfél centi csipkét tud elkészíteni, hiszen hajszálvékony cernát használnak, és egészen apróak az öltések. Kivételes mikrovilág ez. Amikor először a kezembe fogtam a csipkét – emlékszem, egy pillangó volt –, arra gondoltam: ez a világ hetedik csodája. Elkészítéséhez óriási türelemre és nagyon jó szemre van szükség. Szokták is mondani: a halasi csipke a türelem himnusza. Rengeteg gondolat és türelem van minden elkészült csipkében.

– Meg lehet tanulni a halasi csipke készítését? Van esetleg iskolai képzés, ahol elsajátítható?

– Ez nem olyan, mint a hímzés, hogy bárki megtanulhatja. Az alapítványban két évig tart a képzés. Az abban részt vevőknek hatvan öltést kell elsajátítaniuk, majd négy-öt éven át gyakorolniuk. Hét év kemény tanulásba és gyakorlásba telik, mire a csipkevarró olyan csipkét készíthet, amit el is adnak.

– Ez művészet, a legmagasabb fokon.

– Valóban. Olyan művészet, ami Magyarország unikális tudása és az egyik legkülönlegesebb technika. Később megkeresett a Győr-Ménfőcsanak-Sopron-Vasvári Egyetem Soproni Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kutatóközpontjának igazgatója, így 2019-ben a hőveji csipkével is terveztem egy kollekciót. 2017-ben a Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület elnöke, Molnár Eleonóra is felhívott, hogy látták a munkáimat, és meghívnának Kárpátaljára. El is indultam, és most már hét éve

együtt dolgozom velük. Gyönyörű kincsvilág van ott is. Három témában sikerült feldolgoznunk Kárpátalja motívumvilágát, ezek a beregi szóttas, a nagydobronyi keresztzemes és a beregi keresztzemes hímzés.

– Hallgatva Önt csak ámulok, hogy egymás után érkeztek a megkeresések, anélkül, hogy akár egyetlen lépést tett volna ennek érdekében, divatos szóval lobbizott volna...

– Hiszem, hogy a Jóisten jelölte ki számomra az utat, amin járnom kell, és amin boldogan járok. Hívó ember vagyok, az Evangélikus Egyházhoz tartozom. Nyíltan felvállaltam ezt 2017-ben a Reformáció 500 kollekciónnal is, amit teljesen a Jóistennek és Jézus Krisztusnak ajánlottam, hálaiból azért a mérhetetlen kegyelemért, hogy amit gyermekkoromban megálmodtam, azt felnőttként megvalósíthattam, és erőt, bátorságot kaptam ehhez. Bátorság kell ahhoz, hogy az ember alkosson valamit és megmutassa a világak.

– Kollekcióiban ötvözi a modernséget a népiességgel. Hogyan történik ez? Megtervezi a ruhákat, a népi motívumokat pedig a csapata ráhímzi? Kicsit olyan ez, mint a nagy reneszánsz festők és segédek alkotói kapcsolata?

– Nagyon fontos, hogy mindig az ország legismertebb és legelismertebb népművészeivel, hímző asszonyaival dolgozom, igazi profikkal. Megtervezem a ruhát az aktuális öltözködési trendek figyelembevételével, és azt, hogy hol és hogyan legyen ráhímezve a motívum, ők pedig eredeti mintákból megrajzolják. Már önmagában a rajz is művészi alkotás, és mindig kizárólag az adott kollekcióhoz készül. Ez egy komoly alkotási folyamat. Egy tíz darabból álló kollekciót öt hónap alatt készítünk el. Megrendelésre dolgozunk, hat-nyolc hétre előre tudunk ruhát vállalni. Huszonegy éve gyártjuk a szebbnél szebb ruhákat, és ez csak az összefogás erejével lehetséges. Rengeteg helyre hívnak bennünket a világban, 2013 óta Amerikába járunk. A közeljövőben is megyünk egy amerikai magyar művészvilágra, majd Olaszországba, Milánó környékére a Halasi Csipke Közalapítvánnyal, azután pedig ugyancsak velük és a Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesülettel Tokióba. Nemzetközi szinten is osztatlan sikere van a magyar kultúrának. Szándékosan fogalmazok így, mert ezek kulturális utak, amelyek során nem csupán Magyarország hagyományos motívumkincseire irányítjuk rá a figyelmet, hanem magára az országra, a térségre, amely körbevesz bennünket.

Bodnár Dániel

Fotó: Merényi Zita, Thaler Tamás

„Már este van, s kint ülök a terráson,
köröttem a világ, alottam a város,
félkörben, mint egy óriás pillentyűzet...
azon pedig az Isten ujja í!

Babits Mihály:
Szentlőrinc az íróéje előtt,
Az Est, 1926

Esztergom, Babits és az egykori írógépe romjai

A lebombázott írógép

Írók gyűjteményei a Petőfi Irodalmi Múzeumban

Mai szóhasználatnál élve „eszement” állapotban van Babits Mihály egykori írógépe. Mondhatnánk, hogy megette az idő vasfoga, hiszen régi darab, de nem ilyen egyszerű a helyzet. A történetbe, mint már annyiszor, megint csak beleszólt a háború, de erről majd később.

Különleges kiállításra invitál bennünket a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM). A gyűjtőszervevény szinte mindannyiunk sajátja, legalábbis gyerekkorunkban. A bátyámmal mi gyufacímkét és, miután jó pár évig Budafokon laktunk, borcímkét gyűjtöttünk a hatvanas években. A Képzőművészeti Egyetem Látványtervező Tanszékén minden évben az az egyik feladat, hogy a hallgatóknak *Gyűjtő* címmel makettet kell készíteniük, és rengeteg tárgyat kicsiben beépíteniük egy mini lakásba vagy egy elképzelt boltba. Miután az itt végzettek díszlet-, báb- és jelmeztervezők lesznek, ehhez remek előtanulmány a rengeteg kisebb-nagyobb tárgyból álló gyűjtemény elkészítése fából, viaszból, plasztilinból.

A gyűjtőszervevény azonban egyáltalán nemcsak a gyerekekre lehet jellemző, hanem bizony a felnőttekre is. Gondoljunk csak a képzőművészeti gyűjteményekre, mint amilyen például az Esterházy-gyűjtemény, amely a budapesti Szépművészeti Múzeum alapját képezte. De említhetnénk Nemes Marcell festménykollekciját, a híres győri Radnai-gyűjteményt, vagy az éppen mostanában elhunyt Alain Delon gyűjteményét, aki a híradások szerint szintén szenvedélyes műgyűjtő volt.

Ám maradjunk most a Károlyi-palota rendhagyó kiállításánál, amely *A tárgyak társasága – Írók gyűjteményei* címet kapta. Mit gyűjtöttek a magyar írók a 19. században, a századfordulón, az 1970-es években, és mit gyűjtenek ma? Mi került be tőlük a Petőfi Irodalmi Múzeumba? Ezekre a kérdésekre keresték a választ az intézmény munkatársai. Egy gyűjtemény közszemlére bocsátása egyfajta intimitást feltételez, hiszen ilyenkor egy ember belső világa tárul fel

a látogató közönség előtt. Az írók gyűjteményei sokat elárulnak birtokosuk személyiségéről, szokásairól, vágyairól, emlékeiről, kapcsolatairól, de akár műveinek világáról is. Az írók tárgyai eleve különleges aurával bírnak, s gyűjteményeik darabjai különösen kitüntetett helyet foglalnak el ezek között. A kiállítás az írók belső világának kíváncsiságról, játékoságról, szenvedélyről árulkodó rejtettebb zugaiba enged betekintést.

„Gyerekkorunk időtlen tárgyak között telik: akkor születtek, amikor mi, s előtte vélhetőleg miránk vártak egy lét előtti létben. Viszonylag késői felismerés, hogy minden tárgy az idő gyümölcse, és sötét magként hordozza belsejében létének előzményeit, ok-okozat láncolatát, mint egy összetekert láncot, amely kibontva s visszafelé követve, mint egy fűvel benőtt erdei ösvény, egyszer csak eltűnik a semmiben.” (Rakovszky Zsuzsa: *Tárgyak*, 2014) Az írók gyerekkorában szalvétát gyűjtött, aztán később naptárakat, különösen soproniakat. Mindig is érdekelte a helytörténet. A kiállításon láthatjuk játék medvéjét és egy 2015-ös falinaptárt Sopronról készített felvételekkel.

A tárlaton hétköznapiak nem nevezhető tárgyak is előfordulnak. Tóth Krisztina üvegéből készült színes madarakat gyűjt, ki is van állítva közülük kettő. „A könyveken kívül hosszú évekig gyűjtöttem madárkákat, kis színes madárkákat. Én sokáig üvegtárgyakat készítettem, és nagyon szeretem az üveget magát mint anyagot. Van valami titokzatos ebben az áttetsző és megdermedt anyagban, ami engem nagyon vonz, és gyerekkoromban imádtam átnézni az üvegtárgyakon. Órákig el tudtam szórakozni azzal, hogy megváltozott a világ, ha egy színes üvegdarabon keresztül bámultam, és ez a varázslat még felnőttkoromban is elkísér.”

Lázár Ervin nyakkendőket gyűjtött, de nem akármilyeneket, nyakkendővégeket. Ő ezt írta erről: „Az áldozatok szinte valamennyien úgy emlékeznek, hogy egyszer csak váratlanul előtűk

termettem egy bicskával, mások szerint ollóval, és se szó, se beszéd lemetszettem egy darabot a nyakkendőjükből. En ezt a nyakkendőlevágást tesznek szántam. (...) Vajon ki mekkora darabot vág le a nyakkendőjéből. Ezért aztán a delikvens mindig saját kezűleg vágott, bár igaz, hogy az én bicskával. A nemes cél érdekében ugyanis markába nyomtam letyegő pengéjű, Varsóban vásárolt, fanyelű bicsakomat. (...) A nyolcvanas évek elejére valamennyi könyvespolcom oldallapja betelt, megszüntettem a gyűjtést. Nem volt könnyű, mert akár hihető, akár nem, sokan jöttek, hogy szeretnének egy darabot levágni a nyakkendőjükből a gyűjteményem számára.” (Lázár Ervin: *Kísérőlevél a nyakkendőgyűjteményemhez*, 1997)

A falon Móricz Zsigmond és felesége, Simonyi Mária színésznő óriás posztere látható, alatta pedig korabeli színes magazinokból származó lapkivágatok. Azokat a címlapokat vágta ki az író, amelyeken a színésznő szerepelt. A múzeum

Lázár Ervin nyakkendővei

tizenkilenc lapkivágatot őriz ebből a gyűjteményből. Móricz 1924-ben *Búzakalász* című művének Renaissance színházbeli próbáin beleszeretett a darab főszerepét alakító Simonyi Máriába. A színésznő 1911-ben kezdte pályáját, modern nőalakokat formált meg mély átéléssel. Fényképe gyakran szerepelt a színházi lapok címlapján. Az író 1926. június 29-én vette feleségül Simonyi Máriát.

Szerb Antal minikönyveket gyűjtött, a PIM összesen száznegyvenhatot őriz közülük. Egy időben, az 1970-es évek derekán, bizonyos körökben nagy divat volt a minikönyvek gyűjtése. Klubok alakultak Budapesten, és a tagok adták-vették vagy cserélték egymás között az apró könyveket. Mára kifulladás ez a szenvedély, hiszen ezek a kis nyomtatványok gyakorlatilag olvashatatlanok voltak.

A falon a magyarázó szövegek között ezt olvashatjuk a gyűjtészenvedélyről: „Mindennapi / birtoklás / vágyakozás. Időnként új, többnyire gyorsan múló gyűjtési divatok bukkannak fel, ám vannak tárgytipusok, amelyek szinte minden generációra hatással vannak. Ki ne gyűjtött volna gyerekkorában szalvétát, képeslapot, focis kártyát vagy bélyegyet? S kinek ne lennének felnőtt ismerősei, akik cipőből, táskából vagy éppen söröskorsóból ne őriznének a szükségesnél többet otthonukban? S ki az, aki ne ismerne lelkes amatőr érem- vagy

Móricz Zsigmond és Simonyi Mária

makettgyűjtőket? Számos gyűjtemény szinte magától keletkezik: az egyik tárgy bevonzza a másikat, mintha maga a tárgy lenne az aktora a folyamatnak.”

Azt sokan tudhatják, hogy Pilinszky János jó baráti viszonyban volt Kocsis Zoltánnal. Több fényképfelvétel is tanúskodik erről. De azt talán már kevesebben tudják, hogy Pilinszkynek nagy hanglemezgyűjteménye volt. A Petőfi Irodalmi Múzeum kilencvenhét albumot őriz tőle. A kiállításon két lemezborítót láthatunk; az egyiket, a Joseph Haydn-lemezen Kocsis Zoltán ceruzával írt dedikációja olvasható: „Jancsinak igaz szeretettel (majd játszom jobban is, 1978).”

Egy másik vitrinben Jókai Mór botgyűjteményének jeles darabjait láthatjuk. A múzeum összesen tizet őriz belőlük. „(...) Ezt az egyszerű bunkóst a feledhetetlen László főherceg faragta számomra, mikor Alcsúton voltam felséges szüleinél szüreten. Ezt a madárformára faragott fogantyúst öreg barátom, Teleki Sándor gróf esztergályozta emlékül nekem, mikor Koltón jártam. (...) Ezt az

ásós végű csáti tölgyet küldte nekem Tompa Mihály barátom, élete utolsó esztendejében. (...) Aztán van még itt egy törös bot, meg egy acélbelsejű bikacsök, de már ezeket magam vettem magamnak.” (Jókai Mór: *Az én botgyűjteményem*, 1925)

Ahogy haladunk tovább, mind érdeke- sebb tárgyakra lelhetünk. Karinthy Ferenc 1962-ben vásárolt leányfalui házának ajtaja a hozzá látogatók aláírásaival igazi kuriózum. „Egyre mulatságosabb és színesebb lesz a be- járási ajtóknak belseje, ahol a vendégeink írják fel a nevüket. Van itt író és színész, püspök, spor- toló, politikus, a legvegyesebb társaságban. Déry Tibortól Darvas Józsefíg, Major Tamástól Ruttkay Éváig, keresztül-kasul, Törőcsik Mari és Benedek Marcell, Latinovits és Gyarmati Dezső, meg az egész Fradi, Ravasz László és Vas Zoltán, Vas István és Szirmai. Van Kádár János is – amikor tavaly bejött, és mondtam, írja föl a nevét, ugratva kérdezte, nem lesz-e ebből nekem egyszer valami bajom, ha netán úgy változnék a helyzet. Mondtam, hogy írja csak alá nyugodtan, itt akárhogy változik a helyzet, én jó vagyok, van itt a falon Bibó Pista is – erre nevetett és feliratkozott.” (Karinthy Ferenc: *Napló*, 1967. augusztus 30.)

Tandori Dezső dobozokban tartotta madarainak tollait, és a szárnyasok mindennapjairól naplót vezetett, amely a *Madár- nak születni kell...!* című, Tandori Ágnessel közösen írt művének alapját képezte. A múzeum összesen kilenc doboznyi füzetet őriz. Tandori azonban nemcsak madártollakat gyűjtött, hanem plüssmackókat is, a kiállításon látható belőlük egy csapatra való. Gyűjteményéből tizenkilenc plüssmedve és egy doboznyi ki- sebb-nagyobb kerámiamedve került a múzeumba. „Hoztam haza pár kitzűzöt. Hol is vannak? Sok-sok-sok száz medve, madár és

A lebombázott írógép közelről

hogy csak ezt a két példát említsük. Húsz írógépet nézhetünk meg itt, és azt is megtudhatjuk, hogy annak idején ki írt rajtuk. Jókai Anna, Márai Sándor, Déry Tibor, Szerb Antal, Csukás István és még sok más író, szerző gépe látható a teremben. A legdíszesebb Móricz Zsigmondé, jó állapotban van.

Babits Mihály méretes faliposzteren látható, amint esztergomi házában kertjében ül, szemben az ország egyik legszebb panorá- májával. „Már este van s kint ülök a terrászon, köröttem a világ, alattam a város, félkörben, mint egy óriás billentyűzet... azon pedig az Isten ujsza ír!” (Babits Mihály: *Szimfónia az írógép előtt*, 1926)

Babits írógépe rozsdás, kopott, benyomódások, törések látsza- nak rajta. Nem egyszerűen csak emberi beavatkozás nyomai, annál sokkal durvább atrocitás érte. Ez a gép, mint megtudhatjuk, 1961. július 20-án került a múzeum gyűjteményébe. A tárgytörténet szerint Babits Mihály (1883–1941) életművének legjelentősebb ré- szét ezen a hordozható masinán írta. Ha- lála után írógépe – legendás könyvtárával együtt – a Baumgarten Alapítványhoz ke- rült. Az emlékmúzeumnak szánt dolgozó- szobát 1945-ben, Budapest ostroma idején bombatalálat érte, s ennek következtében porig égett. A romok közül egyedül a költő által sokszor megverselt írógépet tudták kimenekíteni. A roncs Török Sophie-hoz került.

A terem falán ezt olvashatjuk az írógép jelentőségéről: „Az írógép szimbolikus tárgy: azzal, hogy az író és az elkészült mű között áll, közvetítő szerepet kap, részese lesz a mű keletkezésének. Magyarországon az 1890-es évektől kezdődően mintegy száz éven át volt az írószobák nélkülözhetetlen része, miközben jó néhány író változatlanul kézzel – tollal vagy ceruzával – írt; sokan még ma is mellőzik a számítógép vagy a laptop használatát. A Petőfi Irodalmi Mú- zeum Relikviatára közel nyolcvan írógépet őriz. Amikor a tárgyak típusok szerint ösz- szesűrűsödnek, már túlmutatnak önmagu- kon: sajátosságaikban és különbségeikben nemcsak egykori tulajdonosaik személyisé- gét őrzik, de változatosságukkal a magyar irodalom sokszínűségét is visszatükröző gyűjteményt alkotnak. A muzeológus munkája során egyszerre törekszik arra, hogy a gyűjteményt minél teljes- sebbé tegye, és arra, hogy a tárgyak magukban hordozott történetei hozzáférhetővé váljanak mindenki számára”.

(A tárgyak társasága – Írók gyűjteményei című kiállítás december 15-éig látogatható.)

Tandori Dezső mackói

lény közt valahol. Halálomig valaha is áttekinthetem e másoknak játéknak tetszhető illetoiket, dolgokat? Miért akarnék »rendet tenni«? Egy mennyiségen túl azt nem lehet.” (Tandori Dezső: *Játék-történet*, 1996)

Most pedig elérkeztünk a remek kiállítás központi részére: az a bizonyos lebombázott írógép következik, amire a címben is utaltunk. A tárlat e kitüntetett fontosságú terében az írógép mint jellemző használati eszköz áll. A 20. század folyamán sokan dol- goztak már írógéppel. Jókai még nem, de Gárdonyi Géza már igen,

Rád szól, és mindig visszahív

Száz éve született Sidney Lumet filmrendező – 2. rész

A száz éve született Sidney Lumet munkásságát bemutató cikünk az 1981-ben készült *A város hercege* című filmmel folytatjuk, amely Robert Daley dokumentumregényéből készült. Az író maga is rendőr, sőt, a New York-i testület egyik vezetője volt, így igencsak jól ismerte a bűnüldöző szervek működését. A közel háromórás alkotás továbbfűzi a *Serpicóban* felvetett témát: egy rendőr szembeszáll a korrupcióval. Daniel Ciello kábítószeres nyomozó

A város hercege

(Treat Williams) is a lelkiismerete hangjára hallgat, amikor enged a rábeszélésnek, és részt vesz a testület belső vizsgálatában. Am van egy lényegi különbség közte és Serpico között: Daniel maga is sáros; meglehetősen jól él, az összeszedett mellékesből sikerült egy szépen berendezett, nagy házat vennie.

Daniel évekig szállítja az információt a rendőrök ellen nyomozó ügyészeknek. Egy darabig tetszik neki az új szerep, izgalmasnak és érdekesnek találja a sokoldalú munkát. Egy idő után úgy tűnik, nincs is a rendőrök között becsület, annyi eljárás indul. Ahogy szorul a hurok, a nyomozók egyre közelebb kerülnek Daniel egykori társaihoz is, ám őket szeretné inkább kihagyni, hiszen egy rendőr csak a partnerére számíthat, vagyis az ő személyük tabu. A gépezet azonban már megállíthatatlan, olyannyira, hogy egy szép napon Daniel is a célkeresztbe kerül.

Serpico a morális tisztaság mintaképe volt, Daniel története sokkal árnyaltabb: nehéz megmondani, hogy ki áll a jó oldalon. A film számtalan szereplőt felvonultat – jellemző az a jelenet, amikor a Daniellel együtt dolgozó ügyészek serege gyűlik össze egy teremben –, a néző sokszor nehezen tudja követni, mi is történik pontosan. Lumet így érzékelteti, hogy a téma rendkívül szerteágazó. Serpicónak is nehéz volt a dolga, életveszélybe is került, ám rá „csak” a kollégái jelentettek veszélyt. Daniélre viszont mindenki feni a fogát: a maffiózó családtagok, a vizsgálat alá vont rendőrök, a bűnözőket képviselő ügyvédek és a rigorózus ügyészek is fenyegetik. A film története igazából nem fejeződik be, csak vége lesz, hiszen a rendőri korrupciót véglegesen felszámolni lehetetlen.

Amint az a Lumet filmjeit bemutató körképünk első részéből is kiderült, bármely műfajban alkotott is, mindig képes volt egyedi

vonásokkal felruházni a történetet vagy annak megvalósítását. Így volt ez az 1982-ben készült *Az ítélet* című film esetében is, amely az igazságszolgáltatás egyoldalúságára irányította a figyelmet. Az, hogy Frank Galvin ügyvéd (Paul Newman) válságban van, nem írja le pontosan az állapotát. Éppen csak megtűrik a szakmában, hosszú ideje egyetlen ügye sem volt, a magánélete romokban, ő pedig elkeseredettségét az italba fojtja. Barátja révén mégis kap egy megbízást, egy kártérítési perben kell képviselnie a felperest. Az egyik kórházban egy nő altatásánál nem várt komplikációk léptek fel, ami miatt a páciens kómába esett. Rokonai keresik meg Franket, hogy közreműködésével hozzájussanak némi bánatpénzhez.

Frank nagy nehezen összeszedi magát, s bár időnként kell még neki némi üzemanyag szesz formájában, egyre inkább kezd hasonlítani egy valódi ügyvédre. Barátja és egy jogász nő is segít neki, az utóbbival közelebbi ismeretségbe is kerül. Az ellenfél azonban enyhén szólva is előnyben van, hiszen a kórház a legjobb ügyvédet állítja csatasorba, akinek egy egész csapat áll a rendelkezésére. Hősünk esélye minimális, és a film végére pontosan a nullával lesz egyenlő. Bár sikerül felkutatnia azt a nővért, akinek a vallomása egyértelművé teszi az esetet – kiderül, hogy orvosi műhibáról van szó –, a bíróság megtiltja az esküdteknek, hogy a nyilvánvaló írásbeli bizonyítékot figyelembe vegyék. Barátnője elárulja, a messziről ideutaztatott szakértőről pedig kiderül, hogy szakmájában sározza be kollégáit.

Lumet egyenesen a földbe döngöli főhősét, semmiféle kiutat nem kínálva neki. A záróbeszédben nem is lehet mire hivatkozni, Frank csak azt tudja kifejezni, hogy a pálya lejt: a gazdag és befolyásos intézmények és személyek ellen az átlagembernek semmi esélye. Pedig a bíróság nem egy hely, nem egy épület, hanem az igazság megtettesítője és képviselője.

Az ítélet

A rendszerkritika folytatódott az 1986-ban készült *Hatalom* című filmmel. Pete St. John (Richard Gere) kampányfőnök és politikai tanácsadó egészen magas szinten úzi a mesterségét. Nem csak az Egyesült Államokban vannak ügyfelei, Dél-Amerikában is ismerik a nevét. Pete úgy tekint a politikusra, mint árucikkre, amit

el kell adnia. Ehhez fel kell öltöztetnie, kialakítania a karakterét, és a szájába adnia a megfelelő szavakat. Teljesen mindegy neki, hogy ki melyik oldalon áll, a követelmények mindig ugyanazok. Vagy mégsem?

Egy nap régi jó barátja bejelenti a visszavonulását. Bár Pete-et rögtön alkalmazza a helyére pályázó – egyébként a másik párt-

Hatalom

hoz tartozó – befolyásos politikus, nem hagyja nyugodni az eset. Miközben folyamatosan utazik egyik kampánytól a másikig, furcsa jelekre lesz figyelmes. Lehallgatják, megfigyelik, sőt, még rá is ijesztenek. De kinek áll ez érdekében, hiszen ő nem tartozik sehova?

Úgy tűnik, Sidney Lumet hisz az emberben. Valamennyi filmjében találunk olyan szereplőt – ez legtöbbször maga a főhős –, akiben nem hunyt ki a lelkiismeret. Korábbi filmjeiben a 8-as számú esküdt, Roberts, Serpico és a hírosztályvezető mind olyan figurák, akikbe még szorult némi emberség. (A színművek gyakran kilógnak ebből a sorból, hiszen a drámák esetében a hangsúlyozottan pozitív karakter leegyszerűsítene a konfliktust.) Ha valaki, akkor Pete pontosan tudja, hogyan működik a rendszer a nyolcvanas évek nyugati világában, és ezt alaposan ki is használja, ám barátja sorsa mellett mégsem megy el szó nélkül. Kutakodása során olyasmire bukkan, amit háttérhatalomnak szoktunk hívni. A tét itt sokkal nagyobb egy politikai státusz megszerzésénél. Azok, akik ezt irányítják, nem kímélnek senkit, motivációjuk a mérhetetlenül sok pénz és a korlátlan hatalom. Ők egy olyan pályán játszanak, ahol Pete legfeljebb megfűrt cserejátékos lehet.

Lumet 1993-ban készült *Bűnben égve* című filmjének szereplője ismét egy jogász, Jennifer (Rebecca De Mornay), a fiatal és nem utolsósorban szép ügyvédnő sikert sikerre halmoz. Kollégái szerint is eljutott a pályája csúcsára. Egy nap felkeresi az elegáns és sármos David (Don Johnson), és megkéri, vállalja el a védelmét. Azzal vádolják ugyanis, hogy kidobta a feleségét az ablakon.

Lumet e filmjének műfaja kezdetben inkább a krimihez áll közelebb. Egy ideig az ügy részleteire irányul a kamera, s úgy tűnik, Jennifernek nem lesz nehéz dolga: ahogy kibontakoznak a részletek, egyre több tanú és bizonyíték szól a férfi ártatlansága mellett. A nő azonban kételkedni kezd, a háttérnyomozás ugyanis olyasmit

ás elő David múltjából, ami arra utal, hogy talán mégsem annyira feddhetetlen. De legfőképp az életmódja keveri gyanúba a férfit: nem tagadja – sőt, még büszke is rá –, hogy vonzerejét kihasználva gazdag nőkkel tartatja el magát.

A *Bűnben égve* – az eredeti cím, *Guilty as Sin*, amit *Bűnös, mint maga a bűnként* lehetne fordítani, többet sejtet – fokozatosan csúszik át a pszichológiai thriller műfajába. Egy idő után a néző számára is nyilvánvalóvá válik, hogy mi történt, s ettől kezdve az ügyfél és védője közötti párvialdal kerül előtérbe. Lumet már-már idegesítően alaposan építi fel David személyében az aljas manipulátort, és tolja el egyre jobban a magabiztos Jennifert a kiszolgáltatott és veszélybe került nő karakteréig. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy bár itt is az igazságszolgáltatásról van szó, ez csupán a háttér. Most nem a rendszer elemzése érdekelte a rendezőt, hanem egy emberi magatartásmód. Arra volt kíváncsi, meddig lehet elmenni mások befolyásolásában. Ha valaki olyan agyafúrt, mint David, akkor vajon meg lehet-e állítani egyáltalán? E filmmel kapcsolatban ugyanakkor eszembe jut a klasszikus sor: „Csak az a vég! – csak azt tudnám feledni! –”

Továbbra sem szabadulunk a témától, hiszen a *Manhattanre leszáll az éj* (1996) – amely a változatos kedvéért szintén egy Robert Daley-regényből készült – középpontjában is a bűn és a bűnhődés áll, csak most a védelemről áttérünk a vád oldalára. Sean Casey, a rendőrből lett ügyész (Andy Garcia) hatalmasat lép előre, amikor a New York legveszélyesebb drogdílere, Jordan Washington (Shiek Mahmud-Bey) elleni perben a vádhatóságot kell képviselnie. Pedig ő inkább maradt volna a helyettes helyettese, hiszen a bűnöző kézre kerítése során nyomozó apja (Ian Holm) súlyosan megsebesült, ráadásul az akció közben három rendőr is meghalt. A gengszter bűnösségéhez kétség sem férhet, talán éppen ezért építi a védelmet Sam Vigoda ügyvéd (Richard Dreyfuss) egy mellékesnek látszó körülményre: Washingtont valójában el akarták tenni láb alól a rendőrök, mivel nem volt hajlandó több kenőpénzt fizetni nekik. Ezzel magyarázható, hogy miért jelent meg hirtelen három körzetnyi rendőr a helyszínen.

Igen, a *Serpico* és *A város hercege* után ismét a rendőri korrupció van terítéken. Csak most nem az ellene küzdő magányos hős

Manhattanre leszáll az éj

figurája bontakozik ki előttünk. Sean hirtelen kerül az érdeklődés középpontjába, még kerületi ügyésznek is megválasztják. Kortesbeszédében meg is ígéri, hogy egyedül a törvényt fogja képviselni, méghozzá mindenkivel szemben. Ám a valóság lassan feloldja a lelkesedését. Ha valóban betű szerint értelmezi a törvény előírásait, akkor még az is előfordulhat, hogy az igazság szenved

csorbát. Bár a korrupciós rendőrök nem méltók a jelvényükre – Sean legszívesebben kidobná őket a rongy emberek szemétdombjára –, valójában ő sem tesz másként, mint azok a milliók, akik a maguk területén rendszeresen elfogadnak mellékes juttatásokat. Arról nem is beszélve, hogy ha valaki szigorúan betartja a törvényeket a környezetében, az igazság pallosa esetleg pont mellette sújt le, levágva olyan embert is, aki kedves neki.

Serpico tudta, hogy nem hátrálhat meg, máskülönben odalesz a becsülete, és a munkája értelme is elvész. Daniel is elment a falig, vállalva a veszélyeket. Sean viszont hajlik a kompromisszumra. Úgy érzi, ha mindenki az igazságszolgáltatás mérlegével matat, időnként Iustitia is kilesket a szemkötője mögül.

Lumet 2004-ben készült, a *Vallatás* című filmje egyet visszalép, hiszen a vádemeléshez szükség lehet arra, hogy az elkövető beismerje a tettét. De mit is jelent ez pontosan? Mint azt a régebbi filmjeinél láttuk, még a köztörvényes bűntények esetében sem olyan egyszerű a helyzet, nem beszélve azokról az ügyekről, melyekben a politikai szempont is megjelenik. A *Vallatás* kísérleti film. Kínában egy amerikai nőt, az Egyesült Államokban egy arab származású férfit vesz őrizetbe a hatóság. Az egyiket egy férfi, a másikat egy nő hallgatja ki. Mind a két rab átlagember, tanulni érkeztek az idegen országba, és most meg vannak rémülve. Lumet filmje azért nehéz darab, mert a két vallató szó szerint ugyanazokat mondja, és teljesen ugyanazt válaszolja a két fogoly is. A *Vallatás* két kérdést intéz a nézőhöz. A ruhájával együtt az emberi méltóságától is megfoszthat valakit a hatóság? Ha egy demokráciában – az állam létét fenyegető vészhelyzetre hivatkozva – ugyanazokat az eszközöket használják, mint egy diktatúrában, akkor mi a különbség a kettő között?

S legvégül, majd ötven év után, ismét visszatérünk a tárgyalóterembe. A *Véd magad!* (*Find Me Guilty*, 2006) az amerikai történelem leghosszabb maffiaperének valós története alapján készült. A szervezett bűnözés elleni törvény alapján perbe fogják a Calabrese család számos tagját. Köztük van Jackie DiNorscio (Vin Diesel) is, akit egyszer már elítéltek, mivel nem volt hajlandó vádalkut kötni az ügyességgel. A tárgyalás érdekes irányt vesz, amikor kiderül, Jackie jobb híján önmaga védelmét látja el. Az enyhén szólva sem túl művelt Jackie semmit nem ért a joghoz, emiatt sokszor összeütközésbe kerül a bíróval és a család fejével, Nickkel is, ám lassan beletanul a szerepébe. Van is ideje rá, mivel a tárgyalás majdnem két évig tart. A film csúcspontja, amikor az az unokatestvére ül a tanúk padjára, aki korábban többször is rálőtt. Itt már Jackie is úgy kérdez, mint egy profi ügyvéd. Társai, a „család” iránti szeretetét azzal bizonyítja, hogy záróbeszédében minden – feltételezett – bűnt magára vállal.

Tudjuk, hogy a szervezett bűnözés létezik, ám a film láttán úgy tűnik, maffiatagság alapján elítélni valakit korántsem olyan egyszerű. Mintha Lumet is elbizonytalanodna a saját „hősét” megformálva, hiszen Jackie minden bűne ellenére is ezerszer rokonszenvesebb, mint az igazság harcosaként bemutatott ügyész.

Sidney Lumet utolsó filmje 2007-ben került a nagyközönség elé. A rendező akkor nyolcvanhárom éves volt. A Philip Seymour

Véd magad!

Hoffman és Ethan Hawke főszereplésével készült *Mielőtt az ördög rád talál* (az eredeti cím – *Before the Devil Knows You're Dead* – egy közmondásra utal: tölts el egy fél órát a mennyben, mielőtt az ördög megtudja, hogy meghaltál) műfaját tekintve thriller, ám a drámai elemek itt sem hiányoznak. Lumet egy család tragédiáját vitte filmre, s bár nézhető lett, valahogy mégsem az igazi. Az amerikai rendező tényleg akkor volt elemében, amikor a politikai rendszer, de legfőképp az igazságszolgáltatás működését vette górcső alá. Vajon miért érdekelhette ennyire a bűn, a vád, a védelem, a bírósági tárgyalás általában, s nem utolsósorban a rendőri korrupció? Talán pont azért, mert a magát demokráciának nevező társadalom alapja az a jogrend, amelyben a nyomozati munka, a vádhatóság tevékenysége és az eljárás lefolytatása is objektív törvények alapján működik. Ám az amerikai rendező filmjei arra mutatnak rá, hogy mindig ott van a szubjektív tényező, maga az ember, aki egyszerre alkotója, alanya és alkalmazója a törvényeknek. Az *igazságszolgáltatás* ugyanakkor feltételezi az *igazság* létét, márpedig ennek felderítése, képviselése és érvényesítése embert próbáló feladat. Elemzéséhez, bemutatásához pedig egy egész életműre van szükség.

Baranyai Béla

EGYHÁZI ZENE

A budapesti Ciszterci Szent Imre-templomban (Budapest XI., Villányi út 25.) **október 6-án**, vasárnap 19 órakor Baráti Kristóf Liszt- és Kossuth-díjas hegedűművész Bach-estjére kerül sor, a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás támogatására. **Október 23-án**, szerdán 19 órától Gregor J. Werner *Requiemje* hangzik el a forradalom és szabadságharc áldozatainak emlékezetére. Közreműködik: Darázs Renáta, Thurnay Viola, Csapó József, Najbauer Lóránt és muzsikustársaik korhű hangszereken. Vezényel: Csányi Tamás. (A belépés ingyenes és akadálymentes. Adományaitak köszönettel fogadjuk. A Nemzeti Együttműködési Alap, az NKA, a Szent Imre Alapítvány, a Magyar Katolikus Rádió és a Mária Rádió támogatásával.)

2024.09.21-én ingyenes záródnappal és Koronkai Zoltán SJ előadása Kerkai Jenőről

További programok: mindszentyneum.hu

MEGJELENT AZ *Új Ember* FORGATÓS NAPTÁRA!

Elérhetőségeink: Új Ember könyvesbolt
1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8., bolt.ujember.hu